

Ђорђе Н. ЂЕКИЋ*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СИНОВА У СКАДАРСКОМ СТАТУТУ**

Апстракт: Српски градови у Јадранском приморју су попут осталих значајнијих приморских градова имали своје статуте које су доносили током XIV и XV века. Они су им обезбеђивали аутономију у оквиру српске државе. Проналажење Скадарског статута крајм XX века и објављивање његовог превода 2016. године омогућило је да стекнемо увид у уређење Скадра у широком спектру питања. Тема нашег рада је положај синова по одредбама овог правног акта. Статут прописује питање женидбе, мираза жене, наслеђа имовине, разбаштињења, дугова деце и родитеља, питања тестаментна оца, мајке, синова као и наследства када тестаментна нема. Наведена питања омогућавају да стекнемо увид у правни и економски положај синова у породици грађана ове комуне.

Кључне речи: Скадар, статут, синови, мајке, очеви, тестамент, разбаштињење, наследство, протеривање из куће.

Скадар је у средњем веку припадао подручју које је у историјској науци због заједничких особина у развоју привреде и културе у најширем значењу те речи означено као „Зетско приморје и северна Албанија“ (Антоновић 2003: 17–22).

Појам статут долази од латинске речи *statuo*, *ui*, *utum* 3. и значи поставити, утврдити (Đivković 1990: 1006). Градски статут је у средњем веку акт партикуларног права које важи на једној ограниченој, односно прецизно одређеној територији. Територија градских статута регулише простор који чини градска комуна, односно град и околина која му непосредно припада. Овим правним актом су становници комуне прописивали међусобне друштвене односе, статус друштвене организације, односно, приватно и јавно право уз поштовање аутономије која им је прећутно била дата и прихваћена од стране владара. Представљали су основни правни документ који садржи најважније законе града и којима се регулише њихова правна аутономија у односу на централну власт. Одредбе у градским статутима нису правно распоређене и систематизоване по областима које прописују. Одредбе из једне области су најчешће расуте по тексту статута без видљивог реда. Треба напоменути да управо због тога што су временом постојећим одредбама статутима додаване нове, у складу

* Ванредни професор, djekicdj@ptt.rs

** Припремљено у оквиру пројекта *Историја данас, изазови и искушења*, који се изводи на Филозофском факултету Универзитета у Нишу (бр. 300/1-14-2-01).

са измењеним приликама, оне могле бити и у супротности са већ донетим прописима. На тај начин могу се пратити промене статута које њени чланови регулишу.

На блискост статута Скадра са статутима градовима у његовом окружењу као што су Котор и Будва утицала је чињеница да су донети у приближно исто време, имају сличан правни положај комуна и сл. (Бујуклић 1999: 702–703).¹ Како се градски статут у својим одредбама често позивају на обичајно право, потпуно је јасно да нису само њихове одредбе биле извор права које су регулисале. Которски статут се тако нпр. позива на обичаје преко осамдесет пута, најчешће користећи термине *mos, moris, antiquam consuetudinem secundum consuetudinem*. Скадарски статут обичаје назива *antiquamente* и *more* или најчешће *usanca, usanza*. Пети члан Скадарског статута носи назив *De quilli che non scia usanze*, дакле наслов садржи појам обичај, а у самом члану се спомињу одредбе статута (prir. Nadin 2002: 92; Ђекић 2013: 851–853). То би могло да укаже на чињеницу и да је сам Скадарски статут у суштини записано обичајно право. Статуте су, поред поменутих Котора и Будве, имали и Бар и други градови у Зетском приморју.

За разлику од Которског и Будванског, Скадарски статут је нађен тек крајем XX века, а први пут је објављен 2002. године (prir. Nadin 2002). Његов текст чува се у Венецији, у Музеју Корер. Сачувану форму тј. чланове добио је у XVI веку, а добио га је радом, односно састављањем Марина Дулчића. Дулчић га је преписао са примерка који се у то време чувао у скадарском Већу десеторице. Бројне празнине које је оставио, сведоче да статут није преписао у целини већ само његов део. Уз статут је била придодата простагма Стефана Душана. Простагма предвиђа привилегије које је град добио од владара (Ђирковић 2007: 113–121). Превод Скадарског статута објављен је у Подгорици 2016. године (prev. Vogojević-Gluščević 2016). Статут је коришћен углавном као извор за проучавање појединих правних норми у средњовековном Скадру. Тако су настали радови који се баве писаним и обичајним правом (Ђекић 2013: 852–854), правним положајем радника (Милић 2022: 39–47), суђењем и судским системом (Ђекић, Милић 2021: 141–152), правним положајем удате жене (Vogojević-Gluščević 2015: 79–109), учешћем жена у пословању у Скадру (Богојевић-Глушчевић 2019: 165–194) и слично.

Породици, као значајном елементу социјалног функционисања људске заједнице, посвећена је значајна пажња у досадашњим истраживањима српске средњовековне историје (Новаковић 1891: 183–250; Тарановски 2002: 437–516; Павковић 2004: 300–314; Мишић 2015: 357–381). Бавећи се положајем жена, аутори су анализирали породичне односе и правне одредбе које те односе уређују (Фостиков 2004: 323–366; Ђекић, Зарковић 2020: 197–212). О односима између родитеља и деце писано је у склопу радова о породици, а ретко је то била посебна тема (Aleksić 2012: 283–290).

Правни положај синова спада у породично право. Односи у породици припадају приватном животу. Неопходно је да појединци живе у складу са нормама које су друштвено прихватљиве и законски регулисане како би друштво могло да функционише као целина. У средњовековној српској држави је брачно право, у оквиру кога је

1 Опширније о томе види: Антоновић 2003: 71–77.

био прописан положај синова, уређено одредбама прквеног и световног законодавства (Тарановски 2002: 437–516; Шаркић 1996: 80–96; Павковић 2004: 300–314). У случају Скадра тј. његове комуне то је било прописано Скадарским статутом.

Скадарски статут садржи седамнаест одредби које се тичу положаја синова у породици. Од 159. до 162. члана уређују се питања женидбе синова и удаје кћери, одређивање и подела мираза.

Члан 159. уређује питање женидбе малолетног и пунолетног сина, као и питање мираза синовљеве жене. Отац има право да жени малолетног сина и да прими мираз његове жене. Мираз може да употреби по својој вољи. Но, ако је син пунолетан отац га може женити само ако се он слаже сам том одлуком. Такође, може да узме мираз његове жене једино ако је син са тиме сагласан. Међутим, ако пунолетни син не жели да отац узме мираз његове жене, већ он сам, отац га може истерати из куће али га може и примити у кућу са женом. Отац може да одбије да прими мираз снаје, већ да одлучи да га прими син и у том случају син га мора примити. Ако пак дође до тога да се мираз мора вратити, то је дужан да учини син, а не његови отац или мајка (prev. Vogojević-Glušćević 2016: 268–269; Ђекић 2020: 73, 74).

Положај неударних девојака, које су остале без родитеља али са браћом, прописује члан 160. Све сестре морају добити једнаки мираз. Од овога се изузима сестра која је удата. Сестру или сестре, браћа су дужна да удају и да им дају мираз од очеве али и мајчине имовине. Када се оне све удају, оно што остане браћа деле на једнаке делове. Ако је син јединац, њему припада све (prev. Vogojević-Glušćević 2016: 269).

Редослед удаје кћери и синова прописује члан 161. Родитељи који имају децу, која су пунолетна за брак, треба прво да удају кћери, па тек онда да жене синове. У случају да неки од синова жели против воље оца и мајке да се ожени пре него што му се сестре удају, оба родитеља имају власт да га истерају из куће (prev. Vogojević-Glušćević 2016: 269; Ђекић 2020: 73, 74).

Шта припада удатим кћеркама одређено је чланом 162. Удате кћерке не могу добити другу имовину осим мираза. Она припада брату или браћи, или њиховим синовима. Само ако нема синова, нити унука од синова, онда сестре могу наследити имовину оца и мајке и то подељено тако да свака добије једнаки део (prev. Vogojević-Glušćević 2016: 270).

Чланови 169, 173, 174. и 175. регулишу поделу имовине након смрти оца или оба родитеља (prev. Vogojević-Glušćević 2016: 272–275).

Деоба очеве имовине, како покретне, тако и непокретне, прописана је чланом 169. Отац има суверено право да својим законитим синовима подели своју покретну и непокретну имовину. Може свим синовима да остави једнаки део. Синови могу бити незадовољни али то не утиче на оно што је отац коме наменио. Такође једном сину може оставити више него другима, имовину вредности до двадесет перпера. Отац може имовину, коју је предвидео да подели синовима, задржати до своје смрти, а тек када умре, синови могу да је поделе. Право да задржи своју имовину за живота има и мајка, тако да се она дели тек након њене смрти (prev. Vogojević-Glušćević 2016: 272).

Наслеђивање мајчиног мираза, синова прве, друге и осталих жена, чији је отац умро регулише члан 173. Деца прве жене, која нису добила мираз своје мајке, а отац им је умро, морају га добити из очеве заоставштине. Од преосталог иметка оца,

мираз узимају деца која су рођена у браку са другом женом. Исто правило важи и за децу од треће и четврте жене. Ако деца, која су рођена у браку са другом или трећом женом, не нађу довољно очевог имања да наплате мираз своје мајке, то је њихова лоша срећа. Деца, која су рођена у браку са првом женом, нису дужна ништа дати деци рођеној у другом и трећем браку. Ако сва деца узму миразе својих мајки и преостане имовине, она се дели на једнаке делове. У случају да је покојни отац имао само једну жену, имовина оца и мајке се дели на једнаке делове (prev. Vogojević-Gluščević 2016: 274).

Прописано је и усвајање деце чланом 174. То је дозвољено мушкарцу и жени који немају своју закониту децу. То пређутно значи да могу да усвајају децу ако имају незакониту. Међутим, дозвољено је мушкарцу или жени који су у браку или су самци да усвајају дете, односно децу. Утврђен је редослед права на усвајање деце. Прво се могу усвојити деца брата, односно сам брат. Ако нема брата, ни његовог детета које може да се усвоји, дозвољава се усвајање сестре или њене деце. Ако ни њих нема, онда може усвојити некога од рођака који су му најмилији. Дакле, предвиђено је само усвајање деце која су у крвном сродству са усвојитељима. Изван крвног сродства није предвиђено усвајање. Сам чин усвајања се извршава пред судијама или сведоцима нотарском исправом. Усвојена деца имају сво право над својиним усвојитеља (prev. Vogojević-Gluščević 2016: 274).

Поделу имовине оца и мајке прописује члан 175. Предвиђено је да у подели имовине могу да учествују браћа и сестре, то значи синови и кћери родитеља, као и рођаци. Предвиђено је да браћа и сестре али и други рођаци могу поделити имовину оца и мајке али и добит коју доноси та имовина. Они је могу поделити полагајући заклетву, пред сведоцима или нотарском исправом и то ће бити онда правно утемељена и прихваћена подела. У случају да поделу имовине учине споразумно, без заклетве, без сведока и нотарске исправе, деоба је ваљана као да постоји о томе нотарска исправа. Ако неко од наследника побољша свој део, оправком зида, сађењем винограда или било каквим другим побољшањем, то иде њему у корист. Следи одредба о томе да ниједан унук са дедом и рођаци не могу делити другачије него да сваком припадне оно што је поседовао његов отац (prev. Vogojević-Gluščević 2016: 275).

О разбаштињењу синова и њиховом удаљавању из куће говори 170. и 171. члан. Предвиђено је протеривање из куће сина од оца удовца или мајке удовице 170. чланом. То се чини ако син не жели да живи са њима или ако није послушан. Протеравши га, родитељи нису дужни да му дају било шта (prev. Vogojević-Gluščević 2016: 273). Међутим, није прописано да ли он нешто наслеђује након родитељске смрти или не. Такође, статут не одговара на питање да ли је могуће да га они избаце из тестаментa или ако умру без тестаментa, да ли онда нешто наслеђује или не.

Скадарски статут је предвидео у члану 171. и да родитељи могу да разбашине сина, тако да он ништа не може наследити. Разбаштињење сина, односно синова, отац и мајка могу да учине ако их син(ови) туку, ако родитељи осиромаше, а син(ови) имају од чега али неће да их хране, ако су родитељи у затвору, а он(и) неће да их откупи (prev. Vogojević-Gluščević 2016: 273; Ђекић 2020: 76).

Дуговима деце, односно родитеља баве се чланови 182. и 183. По члану 182. отац и мајка нису обавезни да плате дуг, односно дугове које су направили њихов син

или синови као и кћерка или кћерке, а без одобрења оца или мајке. Такође, није рођак за рођака био дужан да враћа дуг. Само онај ко се задужио треба да врати дуг који је направио од свог иметка. На то по потреби може да буде и присиљен. Чак и када прође време, па дужник наследи имовину од оца или мајке, поверилац може тражити од њега да му врати неисплаћени део (prev. Vogojević-Glušćević: 277). Овако формулисан и прописан статус дугова је означава укидање колективне одговорности. Родитељи су били дужни само да врате оне дугове своје деце са којима су се сагласили.

Члан 183. у наслову има само плаћање дугова оца али у самом тексту наводи се и дуг мајке. Отац или мајка, ако направе дугове за живота, дужни су да их врате. Ако то не учине, то су дужни да ураде синови који су наследили њихову имовину. Уколико немају имовину, синови нису у обавези да то учине. Међутим, ако су имали неку корист од имовине оца или мајке, дужни су да враћају онолико колико корист коју су имали вреди, али не и више од тога (prev. Vogojević-Glušćević 2016: 277 – 278).

Питања тестаментa су прописана чланом 186. и члановима од 195. до 198. Статут је дозвољавао у члану 186. да лица која су напунила 14 година могу да саставе тестамент. Ако је млађи од 14 година, ако га и саставе он, правно не обавезује тј. као да не постоји. Тестамент је састављао нотар, о чему је правио своју исправу или се тестамент могао направити пред сведоцим. Кћерка за разлику од сина тестамент може да састави са 12 година и он је правно ваљан, а његове одредбе правно обавезују. Ако сачини тестамент женска особа млађа од 12 година, као и код синова, овај тестамент не обавезује и није ваљан. Ако женска особа – девојка неувата умре без тестаментa, њена имовина припаће најближем мушком или женском рођаку (prev. Vogojević-Glušćević 2016: 278).

Члан 195. је прописао да сваки човек и онај са децом и онај који је без деце, има право да састави тестамент и да њиме располаже својом имовином. Прво и најважније питање је било да врати оно што је некоме био дужан. Такав тестамент не могу побијати ни синови или син, нити кћери или кћи, нити било ко други (prev. Vogojević-Glušćević: 281).

Члан 196. даје дозволу свакој жени која има децу да може да састави тестамент и њим да располаже једном петином свог мираза. Пре тога, могла је да да кћерки у њен мираз део свог мираза или да да део свог мираза сину или синовима. Тестамент се саставља за онај део имовине који јој је након онога што је дала и ако је дала, остао. На крају члана налази се изјава да са оним што јој преостане може да располаже по својој вољи (prev. Vogojević-Glušćević 2016: 281). Није прописано право писања тестаментa жене која нема децу. Ту се међутим, примењује правило из члана 186. који дозвољава свакој женској особи која је напунила 12 година да састави свој тестамент.

Право сина да састави тестамент прописано је чланом 197. То може да учини уз дозволу оца и мајке. Како члан 186. дозвољава сину који је напунио 14 година да састави тестамент, то значи да се овај члан односи на синове који немају поменуте године. У случају да се тестамент односи на имовину коју он треба да наследи од оца или мајке, тај део може да се испоштује и изврши тек када отац или мајка умру (prev. Vogojević-Glušćević 2016: 282).

Наслеђивање мушкарца или жене који немају тестамент прописано је чланом 198. Дакле, ако умру мушкарац или жена без тестаментa, њихова имовина припада

синовима. Ако немају синове, онда та имовина припада брату, а ако немају ни брата, онда синовима сестре. Ако нема ни њега (њих) онда припада стрицу, ако нема стрица, онда припада његовом ујаку, ако нема ни ујака, онда брату од ујака. Наслеђивање иде до четвртог степена сродства. У случају да таквог рођака нема онда наслеђује жена мужа, а муж жену. У случају да њега, односно ње нема, онда својина припада Општини (prev. Vogojević-Gluščević 2016: 282).

Дакле, Скадарски статут прописује питање женидбе синова, у случају да су малолетни или пунолетни, питање мираза синовљеве жене у четири члана. Наслеђивањем имовине оца, односно мајке, такође у четири члана. Разбаштињење синова и њиховом удававању из куће регулишу два члана. Дугове које направе деца са одобрењем или без одобрења родитеља, прописује један члан. Један члан прописује и обавезе синова да врате родитељске дугове. Питања тестамена је врло интересантно решено. Оно што је важно нагласити то да су синови имали права да самостално саставе пуноважан тестаменат ако имају 14 година. То значи да су тада били пунолетни за брак. Био је прописан тестамент оца и мајке, оно што остављају синовима, тестамент сина и на крају како се делила имовина ако нема тестамена.

Као што се може приметити, обухваћена су најважнија питања односа између синова и родитеља, економска питања, питање послушности, бриге једних о другима и слично. Наведени чланови показују да су одредбе које су се тичале односа родитеља и деце сачуване у постојећем статуту.

ИЗВОРИ

- Statut grada Skadra iz prve polovine XIV veka sa dodacima, završno sa 1461. godinom.* 2016. (Prev.) Nevenka Vogojević-Gluščević Podgorica: Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet.
- Statuti di Scutari della prima metà del secolo XIV con le adizioni fino al 1469.* 2002. Prir. Lucia Nadin. Roma: Viella.
- Ђирковић 2007: Сима М. Ђирковић, „Превод повеље цара Стефана Душана граду Скадру (1346 – 1355)“, *Сѝари срѝски архив*; књ. 6. Београд: Филозофски факултет; Бања Лука: Филозофски факултет; Историјски институт; Источно Сарајево: Филозофски факултет; Чачак: Историјски архив, 113 – 121.

ЛИТЕРАТУРА:

- Aleksić 2012: Vladimir Aleksić, „Taking care of Parents in Medieval Serbian Countries“, *Црквене сѝудије* 9 (2012) 283–290.
- Антоновић 2003: Милош Антоновић, *Град и жуѝа у Зетском ѝриморју и северној Албанији у XIV и XV веку*, Београд: Историјски институт.
- Vogojević-Gluščević 2015: Nevenka Vogojević-Gluščević, „Pravni režim na imovini udate žene u srednjovjekovnim zetskim primorskim gradovima“, *Исѝоријски записи*, година LXXXVIII, 3–4 (2015) 79–109.
- Богојевић-Глушчевић 2019: Невенка Богојевић-Глушчевић, „Пословна способност жене у статутима и правној пракси средњовековних јужнојадранских градова (Котор, Будва, Скадар)“, *Гласник одјељења друшѝвених наука – Црнојорска академија наука и умјетносѝи* 24 (2019) 165–194.
- Бујуклић 1999: Жика Бујуклић, „Статут“ у *Лексикон срѝској средњеј века*. (Приредили) Сима Ђирковић и Раде Михаљчић. Београд: Knowledge, 702 – 707
- Ђивковић 1990: Mirko Divković, *Latinsko – hrvatski rječnik za škole*, Zagreb: „Naprijed“.

- Đekić 2013: Đorđe Đekić, „Shvatanje porekla zakona i običaja u pisanim izvorima Srba u srednjem veku“, *Zbornik radova 1700 godina Milanskog edikta*, Међународни научни скуп „1700“ godina Milanskog edikta, Niš 16 – 17. мај 2013, Ниш: Правни факултет 845 – 856.
- Ђекић 2020: Ђорђе Ђекић, „Banishment from home in Serbian medieval history“, *Facta Universitatis, Series: Law and Politics* Vol. 18, No 2, 69 – 80.
- Ђекић, Милић 2021: Ђорђе Ђекић, Драгана Милић, „Суђење и судски систем у Скадру у средњем веку“, *Српска башїиїна*, VI/2, 141–152.
- Милић 2022: Драгана Милић, „Прилог проучавању положаја радника у средњовековном Скадру“, *Балкански синїезе* IX/2, 39 – 47.
- Мишић 2015: Синиша Мишић, „Српска породица у позном средњем веку“, *Еїїно анїїроїолошки їроблеме*, н. с. год. 10 св. 2, 357–381.
- Новаковић 1891: Стојан Новаковић, „Село“: из дела “Народ и земља у старој српској држави“, *Глас СКА XXIV*, Београд.
- Павковић 2004: Никола Ф. Павковић, „Живот у породици и питање својине“, у: *Приваїїни живої у српским земљама средњег века*. Прир. Смиља Марјановић–Душанић и Даница Поповић, 300–314, Београд: Сїо.
- Тарановски 2002: Теодор Тарановски, *Исїорија српскої їрава у Немањићкој држави*, Београд: Лирика.
- Фостиков 2004: Александра Фостиков, „Жена – између врлине и греха“, у: *Приваїїни живої у српским земљама средњег века*. Прир. Смиља Марјановић–Душанић и Даница Поповић, 323–366, Београд: Сїо.
- Шаркић 1996: Срђан Шаркић, *Средњовековно српско їраво*, Нови Сад: Матица српска.

Đorđe N. ĐEKIĆ

LEGAL STATUS OF MALE OFFSPRING ACCORDING TO THE SKADAR STATUTE

SUMMARY

The necessity to study the statutes of coastal towns under Serbian rule in the Middle Ages stems from the fact that those statutes are actually written laws of those communities. We learn from them that the questions were regulated through customary law. The Skadar Statute, here the subject of our study, originate from the period of the King Stefan Dusan rule, more precisely, before he was crowned king in 1346. The paper is, as much the source allows it, a comprehensive study of the status of male offspring as given in the Skadar Statute. We have shown how it regulated marriage for minor sons and those of age, the questions of their wives' dowry, rules of intestacy, disinheritance of sons, issues of both sons' and parents' debts, wills made by father, mother and sons, as well as the rules of intestacy when there was no will. The legal issue of the male offspring in the Skadars Statute that has been studied and systematised in this way enables a comparison with the legal status of male offspring in other Serbian coastal towns, primarily of Kotor and Budva.

Key words: Skadar, statute, sons, mothers, fathers, will, disinheritance, inheritance, ousting from home.